

Ян Фітцке як музеєзнавець

Однією з тих, хто формував культурне середовище Волині міжвоєнного періоду, був Ян Юзеф Фітцке (1909-1940). Перш за все про нього говорять як про археолога, що цілком виправдано. Однак не меншої уваги заслуговує ще одна сторона діяльності молодого вченого – його праця на ниві музейництва. При цьому варто зробити лише одну ремарку – очевидно, що і археологічний доробок вченого, і його діяльність як музейного працівника є невіддільними одне від іншого та становлять єдину спадщину науковця.

Значною мірою Ян Фітцке був причетним до організації музейної справи у Волинському воєводстві. На думку Марії Магдалени Бломбергowej, саме завдяки Фітцке скромний музей у Луцьку за короткий час став важливою для регіону інституцією¹. Саме він разом з Юліаном Нечем (істориком, архівістом, директором Луцької публічної бібліотеки у 30-х роках 20 ст.) брав участь у впорядкуванні колекцій музею князів Острозьких, що був переданий 1938 року під опіку місцевої філії Польського краєзнавчого товариства, у становленні регіональних музеїв міст Дубна та Крем'янець².

Тема розвитку та значення провінційних музеїв стала предметом наукового дискурсу до якого долучилися, окрім Яна Фітцке, Л. Савіцкі, Казимір Пшемискі, Якуб Гофман³. Вдале поєднання розуміння теоретичних основ музеєзнавства та плідної практичної фондової роботи слід вважати підґрунтям успіху дослідника.

Ян Фітцке добре розумів суспільне значення музеїв. У одній зі своїх розвідок він вказував на значну виховну функцію музеїв, наголошуючи, що саме ці інституції пов'язують громадянина і державу. На його думку, цю нову функцію найкраще прослідкувати у тих країнах, де виникла потреба виховання громадянина в дусі нових суспільно-культурних засад, які суттєво різняться від попередніх (Угорщина, Німеччина, Радянська Росія). За тих обставин музейні установи достосовувалися перш за все до пропагандивних потреб⁴. Що ж стосується розвитку музейної справи на теренах Польщі, то, на думку Яна Фітцке, в її історії виділялося два періоди,

*Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи,
краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*

які засадничо різняться один від одного. Перший – це період, коли поза доброю волею більшої або меншої суспільної групи, того чи іншого товариства (державних музеїв тоді не було) чималу роль відігравав дилетантизм. Другий (який слід пов'язувати з розбудовою незалежної польської держави) – це період становлення музеїв як науково-дослідницьких інституцій. Тут уже можна говорити, на думку дослідника, що вони зрівнялися з університетами і вищими науковими установами та стали виконувати суспільну і освітньо-виховну роль⁵.

Саме в перетворенні музейних установ Волині у такі наукові та освітньо-виховні центри краю вбачав своє завдання Ян Фітцке (його реалізації сприяло те, що ще 1935 р. Волинський музей разом з публічною бібліотекою та архівом став працювати під опікою новоствореного Товариства приятелів наук – інституції, що мала на меті організацію та об'єднання наукової праці у Волинському воєводстві). Для вченого було цілком очевидним, що в краї має існувати центральна музейна інституція – Волинський музей у Луцьку, де повинне бути подане культурне життя цілого волинського терену, не обмежуючись лише матеріалами воєводства, а репрезентуючи цілу історичну Волинь⁶. При цьому збір і репрезентація матеріалів відбувався головню в межах чотирьох відділів: природничого, доісторичного (археологічного), історично-мистецького та етнографічного⁷. Водночас, на думку історика, музейна інституція Луцька не повинна охоплювати все, шкодячи розвитку локальних музеїв (як, наприклад, у Острозі, Дубні та ін.)⁸.

Розмірковуючи про справу організації та розбудови музеїв у провінційних містечках, Ян Фітцке виділяв декілька важливих, на його думку, напрямів: 1) відповідне приміщення для експозиції; 2) місцеві фахівці; 3) питання консервації пам'яток; 4) прогнозованість майбутнього, що не може залежати від однієї чи кількох осіб, які з різних, часто-густо особистих, причин зніщували справу створення музейного осередку⁹.

Аналізуючи розвиток музею у Острозі, Ян Фітцке наголошував, що вже саме розташування установи диктує необхідність представлення перш за все експонатів, пов'язаних з родиною та замком Острозьких, історією міста (портрети, плани, малюнки, монети та ін.). Оскільки в цій місцевості добре репрезентовано гончарний промисел, то, на думку дослідника, одна із зал мала б його широко представити¹⁰. Тобто, якщо узагальнити концепцію історика, музей повинен відповідати духові замку, підкреслювати його характер, а не конкурувати з чудовою архітектурою об'єкту, де він розташований.

Говорячи про Яна Фітцке як музеєзнавця, слід згадати про такий факт. У травні 1939 р. Ян Фітцке разом із З. Ревським та Ю. Нечем викладали на курсах екскурсоводів по Луцьку, які вже кілька років поспіль організовував місцевий відділ Польського краєзнавчого товариства і слухачами яких були всі бажані¹¹.

Варто сказати, що Ян Фітцке належав до тих істориків, які намагалися поєднувати дві сторони діяльності – властиво наукову та популяризаторську (що, зрештою, очевидно, нав'язується з баченням вченим місця музеїв у суспільному житті). Ще Єжи Глосік відзначав значну роботу дослідника як пропагандиста пам'яток старовини, що сприяло формуванню у суспільній свідомості необхідності їх збереження¹². У цьому контексті варто бодай назвати низку статей, присвячених окремим частинам експозиції музею Волинського товариства приятелів наук у Луцьку: «Багата збірка кахлів у музеї Волинського товариства приятелів наук у Луцьку»¹³, «Про декілька зразків давньої зброї із зібрання музею Волинського товариства приятелів наук у Луцьку»¹⁴, «Пам'ятки Ю. І. Крашевського у Волинському музеї»¹⁵. Окремої згадки потребують огляди нумізматичних колекцій музею, здійснені дослідником, які не втратили своєї актуальності та значення і донині¹⁶. Скрупульозність та ретельність їх опису дозволяє скласти повне уявлення про різноплановість та багатство збірки монет у музеї міжвоєнного Луцька (лише скарбів монет від XIV ст. налічувалося 40).

Як бачимо, Ян Фітцке відкривав і водночас вивчав у 30-х роках XX ст. минуле Луцька та Волині у якнайширшій рамках, наче прислухаючись до слів Ю. І. Крашевського (відомий поляк свого часу написав, що мешканці Луцька живуть як оті греки, які на руїнах святинь збудували буди та шалаші, не знаючи нічого про ті попелища, на яких вони стоять), і повсякчас хотів допомогти волинянам пізнати їх минувшину.

Відзначаючи доробок міжвоєнних дослідників, варто нагадати, що більшість отриманих ними матеріалів потрапляла до Державного археологічного музею у Варшаві (Państwowy Muzeum Archeologiczny), де вони частково зберігаються й донині.

Література

1. Бломбергова М. М. Ян Юзеф Фітцке – дослідник землі Лодзької, страчений в Катині // Археологічна спадщина Яна Фітцке / За заг. ред. канд. іст. наук Г. В. Охріменка. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 22.
2. Охріменко Г., Дмитрук В., Златогорський О. Ян Фітцке – дослідник минувшини Волині // Археологічна спадщина Яна Фітцке / За заг. ред. канд. іст. наук Г. В. Охріменка. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 11.
3. L. Sawicki. W sprawie utworzenia Muzeum Przyrodniczo-Krajoznawczego na Wołyniu // Ziemia. – 1928. Nr 5. – S. 72; Przemyski K. W sprawie Muzeów Powiatowych // Dziennik Kuratorium Okręgu Szkolnego Wołyńskiego. – 1929. – № 11 (62); Tenże. W sprawie muzealnej na terenie Wołynia. – Przegląd Wołyński. – 1929. – R. VI; Hoffman J. W sprawie muzeów powiatowych // Dziennik Urzędowy Okręgu Szkolnego Wołyńskiego. – 1930. – № 1. – S. 19-23.
4. Fitzke J. Znaczenie i możliwości rozwoju Muzeum Wołyńskiego w Jucku. – Wołyń. – 1937. – N. 47.

*Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи,
краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*

5. Fitzke J. O muzeach na Woyniu. – Woisc. – 1938. – N. 13.
6. Fitzke J. Muzeum Ks. Ostrogskich Pol[skiego] Tow[arzystwa] Krajoznawczego w Ostrogu i uwagi na temat polityki muzealnej na Woyniu // Ziemia Woiscska. – 1939. – N. 4. – S. 56.
7. Fitzke J. Muzeum Woiscskiego Towarzystwa Przyjaciyi Nauk w Jucku // Ziemia. – R. XXVII. – N. 11-12. – S. 276.
8. Fitzke J. Muzeum Ks. Ostrogskich Pol[skiego] Tow[arzystwa] Krajoznawczego w Ostrogu i uwagi na temat polityki muzealnej na Woyniu. – Ziemia Woiscska. – 1939. – R. II. – N. 4. – S. 56.
9. Fitzke J. O muzeach na Woyniu. – Woisc. – 1938. – N. 13.
10. Fitzke J. Muzeum Ks. Ostrogskich Pol[skiego] Tow[arzystwa] Krajoznawczego w Ostrogu i uwagi na temat polityki muzealnej na Woyniu // Ziemia Woiscska. – 1939. – N. 4. – S. 56.
11. Охріменко Г., Дмитрук В., Злагогорський О. Ян Фітцке – дослідник минушини Волині // Археологічна спадщина Яна Фітцке / За заг. ред. канд. іст. наук Г. В. Охріменка. – Луцьк, 2005. – С. 12.
12. Glosik J. Woiscsko-Podolskie materiaiy z epoki kamiennej i wczesnej epoki brzozu w Pacstwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie // Materiaiy sraoityne. – Warszawa, 1962. – T. VIII. – S. 127.
13. Fitzke J. Bogaty zbiyr kafli w Muzeum Woiscskiego Tow[arzystwa] Przyjaciyi Nauk w Jucku // Kurier Literacko – Naukowy. – N. 43 – dodatek do IKC (Krakw). – 1937. – № 288.
14. Fitzke J. O kilku okazach dawnej broni, znajduj№cej sik w zbiorach muzeum Woiscskiego Towarzystwa Przyjaciyi Nauk w Jucku. – Broc i Barwa: Biuletyn Stowarzyszenia Przyjaciyi Muzeum Wojska. – Warszawa, 1937. – R. IV. – № 1. – S. 17-19.
15. Fitzke J. Pami№tki po J[yzefie] I[gnacym] Kraszewskim w Muzeum Woiscskim. – Ziemia Woiscska, 1939. – R. II. – N. 5. – S. 66.
16. Fitzke J. Skarby monet historycznych w Muzeum Woiscskiego T-wa Przyjaciyi Nauk w Jucku. – Wiadomo¶ci Numizmatyczno – Archeologiczne (Krakw). – 1938-1939. – № 20. – S. 184-243, mapka (Miscellanea); Fitzke J. Skarby monet historycznych w Muzeum Woiscskiego T-wa Przyjaciyi Nauk w Jucku // Monety Muzeum T-wa Przyjaciyi Nauk w Jucku / naki. Woiscskiego Towarzystwa Przyjaciyi Nauk w Jucku z zasiiki Funduszu Kultury Narodowej – Krakw, 1939. – [cz.] II. – S. 9-68, mapka; Fitzke J. Zbiyr numizmatyczny Muzeum Woiscskiego Towarzystwa Przyjaciyi Nauk w Jucku. – Wiadomo¶ci Numizmatyczne i Archeologiczne. – 1936. – T. 18.